תורה אור

ירמיה כג · דברים ח · קהלת יא · בראשית כד · ש"א יז · שופטים יא · ירמיה ח · ירמיה יט · מ"ב ג · הושע ו · הושע יד · שיר ח · ישעיה מט

עורפילא אפילו לפרצידא דתותי קלא מהניא ליה, מאי עורפילא? עורו פילי. ואמר רבא האי צורבא מרבנן דמי לפרצידא דתותי קלא דכיון דנבט נבט. ואמר רבא האי צורבא מרבנן דרתח, אורייתא הוא דקא מרתחא ליה שנאמר °הלא כה דברי כאש נאם ה'. ואמר רב אשי *כל ת"ח שאינו קשה כברזל אינו ת"ח שנא' °וכפטיש יפוצץ סלע. א"ל רבי אבא לרב אשי אתון מהתם מתניתו לה אנן מהכא מתנינן לה דכתיב °ארץ אשר אבניה ברזל אל תקרי אבניה אלא בוניה, אמר רבינא אפ"ה מיבעי ליה לאיניש למילף נפשיה בניחותא שנאמר °והסר כעס מלבך וגו'. א"ר שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן שלשה שאלו שלא כהוגן לשנים *(השיבוהו) השיבוהו כהוגן לאחד השיבוהו שלא כהוגן ואלו הן אליעזר עבד אברהם ושאול בן קיש ויפתח הגלעדי. ~~אליעזר~~ עבד ~~אברהם~~ דכתיב (א) °והיה הנערה אשר אומר אליה הטי נא כדך וגו' יכול אפי' חיגרת אפי' סומא השיבו כהוגן ונזדמנה לו רבקה. ~~שאול בן קיש~~ דכתיב °והיה האיש אשר יכנו יעשרנו המלך עושר גדול ואת בתו יתן לו. יכול אפי' עבד אפילו ממזר, השיבו כהוגן ונזדמן לו דוד. ~~יפתח הגלעדי~~ דכתיב °והיה היוצא אשר יצא מדלתי ביתי וגו' יכול אפילו דבר טמא השיבו שלא כהוגן נזדמנה לו בתו, והיינו דקאמר להו נביא לישראל °הצרי אין בגלעד אם רופא אין שם וכתיב °אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי. אשר לא צויתי זה בנו של מישע מלך מואב שנאמר *°ויקח את בנו הבכור אשר ימלך תחתיו ויעלהו עולה ולא דברתי (ב)(זה) יפתח ולא עלתה על לבי זה יצחק בן אברהם. אמר רבי ברכיה אף כנסת ישראל שאלה שלא כהוגן והקב"ה השיבה כהוגן שנא' °ונדעה נרדפה לדעת את ה' כשחר נכון מוצאו ויבוא כגשם לנו. אמר לה הקב"ה בתי את שואלת דבר שפעמים מתבקש ופעמים אינו מתבקש אבל אני אהיה לך דבר המתבקש לעולם שנאמר °אהיה כטל לישראל. ועוד שאלה שלא כהוגן אמרה לפניו: רבש"ע °שימני כחותם על לבך כחותם על זרועך. א"ל הקב"ה בתי את שואלת דבר שפעמים נראה ופעמים אינו נראה אבל אני אעשה לך דבר שנראה לעולם שנאמר °הן על כפים חקותיך:

אין שואלין את הגשמים כו': סברוה שאלה והזכרה חדא *מילתא היא מאן תנא? אמר רבא °ר' יהושע היא דאמר *משעת הנחתו. א"ל אביי אפילו תימא רבי אליעזר שאלה לחוד והזכרה לחוד ואיבא דאמרי לימא רבי

עורפילא · גשמים דקים כך שמן כדלקמן : **אפי' לפרצידא דתותי קלא.** הגרעין שתחת גושה של קרקע : **מהניא** · שמתחיל לבלבן ולעלות מיד : **עורו פילי** · שסותם סדקי הארץ נ"א שמגדלת ומלמחת הגרעינין העומדין בסדקי הקרקע : **צורבא מרבנן** · בחור חריף כמו ביעי דצריבן במסכת ביצה (דף ז:) תלמיד חכם זקן לא קרי צורבא אלא ההוא מרבנן קרי ליה : **כיון דנבט נבט** · שמתחיל לבלבן ולעלות עולה למעלה כך תלמיד חכם כיון שילא שמו הולך וגדל למעלה : **אורייתא מרתחא ליה** · שיש לו רוחב לב מתוך תורתו ומשים ללבו יותר מאחר בני אדם וקמ"ל דחייבין לדונו לכף זכות : **כאש** · שמחמם כל גופו : **בוניה** · תלמידי חכמים מקיימי עולם בבניניהו : **ברזל** · קפדנים וקשים כברזל : **שלשה שאלו כו'** · משום דרבי ברכיה מיירי בגשמים לקמן נקט לה : **ובנות אנשי העיר יוצאות ושים סנערים** · משמע הנערה היוצאה תחילה מן העיר ויאמר לה השקיני (ג) לא היה מנחש : **אפי' חיגרת אפי' סומא** · לפי שלא פירש בשאילתו ואפשר שתהיה בעלת מום ולא יבין בה אליעזר ויקחנה : **(אלא) השיבוהו כהוגן** · וזימנו לו רבקה : **דבר טמא** · כלב או חזיר : **והיינו דאמר להו נביא כו'** · מדגלי ביה קרא ואמר הצרי אין בגלעד [אלמא דלא הוי ניחא קמי שמיא כדאמרינן הצרי אין בגלעד] פנחס היה שם והיה יכול להתיר נדרו אלא שלא רצה יפתח לילך אצלו (ד) והוא לא רצה לבוא אצל יפתח בבראשית רבה* : **וכתיב אשר לא צויתי** · בירמיה כתיב בפרשת בקבוק ובנו את במות (*התופת אשר בגיא בן הנם) לשרוף את (בנותיהם ואת) בניהם באש אשר לא [צויתי ולא] דברתי ולא עלתה על לבי שלא תאמרו הלא גוה כמו כן הקב"ה ליפתח ומישע ואברהם כי מעולם לא צויתי למישע לשרוף את בנו באש דכתיב ויקח את בנו הבכור אשר ימלך תחתיו ויעלהו עולה על החומה ולשמים נתכוון כסבור היה לרצות להקב"ה והאי דכתיב* על שרפו עצמות מלך אדום לסיד מילתא אחריתא הוא ולא דברתי ליפתח (ה) מימים ימימה ותהי חק בישראל ובתרגום מזכיר פנחס לגנאי ויפתח לגנאי אלמא לא היה הקב"ה רוצה בבתו שהרי מזכירם לגנאי לפי שלא הלכו זה אצל זה לבטל הנדר ה"נ ולא עלתה על לבי זה יצחק בן אברהם כלומר שאע"פ שצויתי לו מעולם לא עלתה על לבי לשחוט בנו אלא לנסותו מפני קטיגורו היינו שטן כדאמר בסנהדרין בהנחנקין (דף פט:) ויהי אחר הדברים האלה אחר דבריו של שטן וכו' ואית דלא גרסינן האי ולא עלתה על לבי *דטעי בקרא אחרינא דלא כתב אלא אשר לא צויתי ולא דברתי (ירמיה ז' פסוק כא) ובפרשת בקבוק כתיב כל הני שלשה אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי · בתנחומא אשר לא צויתי זו בתו של יפתח אע"פ שצויתי לו תורה ומלות, מלוה זו לא צויתי עליו, ולא דברתי זה בנו של מישע מלך מואב והלא מישע נכרי הוא ולא חולין הוא לי לדבר עמו אפילו דיבור בעלמא : ובאגדה קא חשיב כלב בהדייהו אשר יכה את קרית ספר ולכדה וגו' ורבי יוחנן דלא חשיב ליה דבגמרא פשיט ליה להאי קרא בהלכות שנשתכחו בימי אבלו של משה כדאמרינן בתמורה (דף טז·) ואין לחוש שתשרה רוח הקדש על עבד ועל ממזר כדאמרינן בנדרים (דף לח·) שאין שכינה שורה כו' מפי רבי· וגדעון שאל למטע טל מעל הארץ ובגזה לבדה יהיה אין זה שלא כהוגן ומה תקלה יש אם יחסר העולם טל לילה אחת לבד מפי רבי : **ויבוא כגשם לנו** · פעמים אינו מתבקש שהוא סימן קללה בקיץ : (ו) **דבר המתבקש לעולם** · טל אפילו בימות החמה : **פעמים נראה** · כשהוא ערום נראה זרועו וכנגד לבו ואינו נראה כשהוא לבוש והכף נראית כל שעה שהיד נראית לעינים וי"ל על כפים (ז) על השמים לורת אדם שהוא בכסא וכן נשא לבבנו אל כפים (איכה ג) מפי רבי : (ח) **ס"ג סברוה שאלה והזכרה חדא מילתא היא** · כלומר הא דקתני אין שואלין את הגשמים היינו אין מזכירין את הגשמים : **ומאן תנא** · דאמר סמוך לימות הגשמים מזכירין אבל לא קודם לכן : **רבי יהושע היא** · דאמר משעת הנחה הוא מזכיר לולב דהיינו יום שמיני וזהו סמוך לגשמים דמן החג ואילך הוא זמן גשמים : הכי

עורפילא. היינו גשם דק אפילו לפרצידא דתותי קלא מהניא פי' פרצידא זו גרעין שהוא מתחת האבן היינו כמו חטה שמתחת הקרקע : **מאי** עורפילא עורו פילי · פי' מעוררן ומלמיחן פילי פי' אותן העומדים בסדקי הארץ : **שלשה** שאלו שלא כהוגן. אליעזר שאול ויפתח וא"ת אמאי לא חשיב כלב בן יפונה שאמר אשר יכה את קרית ספר ולכדה ונתתי לו את עכסה בתי לאשה אמאי לא פריך כמו הכא יכול ממזר או עבד וי"ל דהא דקאמר כלב שיתן לו (ט) הקב"ה כל מי שיכול לחזור אותן הלכות ששכחו בימי אבלו של משה אתן לו עכסה בתי וי"מ דלכך נקראת *עכסה שכל הרואה אותה כועס על אשתו וזהו ודאי משום נויות יתירה דקא חזו בה והיה סומך דזכותה וזכות דידיה מסייע דלא מזדווגין לה אלא כפי מעשיה כדאיתא בסוטה (דף ב·) דאין מזווגין וכו' : **יכול** אפי' חיגרת או סומא · תימה אמאי לא נקט הכא גבי אליעזר עבד אברהם כמו דקאמר גבי שאול בסמוך יכול אפי' ממזרת או שפחה וכו' ואמר רש"י משום דגבי אליעזר לא שייך עדיין ממזרת דהא לא נתנה תורה אי נמי דגבי אשה לא דייק עלמא אלא ליופי וא"ת היכי קאמר דשאל אליעזר שלא כהוגן והא לא אמר אלא אשר אומר אליה הטי נא כדך ואם יראה שתהא חיגרת או סומא לא יאמר לה וי"ל דה"פ יכול אפילו חיגרת ואפילו סומא יכול אפי' חיגרת שיהיה לה אפילו רגל של עץ והוא לא יהא רואה או סומא כגון שיש לה עינים יפים ואינה רואה כלל : **והיינו** דקאמר להו נביא לישראל הצרי אין בגלעד אם רופא אין שם · כלומר להתיר נדרו ליפתח והא האי פנחס ואמאי לא הלך יפתח אצלו להתיר נדרו אלא מתוך גסות רוחו אמר לא אלך אצלו שאני שופט ונגיד אלא יבא אלי, ופנחס אמר איתי גבאי דאנא כהנא ועל ידי תהא פטורה שהייתי (י)(מורה)ומתיר הנדר ופוטר אותה ולבסוף נענשו שניהם יפתח נענש שנפלו אבריו קודם מיתה כדכתיב ויקבר בערי גלעד ופנחס נענש דכתיב לפנים היה ה' עמו* :

[כל זה איתא במ"ר סוף סדר בחקותי]

רבינו חננאל

לפירות : עורו פילי . פי' הטפה היורדת בכח מערערת פילא כמו פילחא כדכתיב כמו פולח ובוקע בארץ·אפי' לפרצידא דתותי קלא . פי' שתחת האבן צומח *)וכן ת"ח דומה לפרי תחת האבן (ששואב שואב) וכיון שצומח [צומח] בבת אחת . צורבא מרבנן דמרתח אורייתא מרתחא ליה שנאמר הלא כה דברי כאש : אמר רב שמואל בר נחמני א"ר יונתן ג' שאלו שלא כהוגן אליעזר שאול ויפתח . ומצינו בבראשית רבה ד' הן ששאלו שלא כהוגן אליעזר שאול ויפתח וכלב ופשטיה כיון דשאול וכלב שוין דתרווייהו נתינת [בתם חשיב] להו כאחד . לפיכך תני הכא שלשה: אין שואלין הגשמים כיון ששנינו כאן שאילת הגשמים סמוך לגשמים היא הוצרכנו לומר סברוה שאלה והזכרה ביום אחד הן הניחא לר' יהושע דאמר משעת הנחתו מזכיר ומיד שואל כי אין שאלה אלא בתפלת החול בי"ח בברכת השנים אלא לר' אליעזר קשיא ושנינן הזכרה לחוד ושאלה לחוד לזמן אחר ולאו כי הדדי :

*) עי' מ"ש בפירוש רבינו לקמן ריש פ"ג וצייך כאן .

◆

רבינו גרשום

עורפילא' מיטרא דקה· פרצידא גרגר : דתותי קלא. תחת קרקע קשה: עורו פילי התעוררו בקעים כלומר שמכנים המטר דקה בבקעים ומוציא התבואה שבהם: כיון דנבט שבקע ויוצא אף ת"ח כיון שיוצא שמו בעולם שוב הולך וגדול בכל שעה : שאינו קשה כברזל . שאינו קשה לרצות· הצרי אין בגלעד כלומר שהיה יכול לילך אצל אליהו ומתיר לו נדרו : על לבי זה יצחק שלא היה בלבו של הקב"ה שישחטהו אלא בפה כדי לנסותו : על כפים חקותיך . וידים נראין לעולם : אין שואלין את הגשמים . ותן טל ומטר : ר' יהודה אמר האחרון מזכיר. גבורת גשמים וה"ח דשואלין ותן טל ומטר : מאן תנא דהתחלת שאלה והזכרה מצי למיהוי ביום אחד : דאמר משעת הנחתו דהיינו בשביעי מתחילין להזכיר שהוא חולו של מועד מצי להתחיל לשאול בברכת השנים שהרי מתפללין אתה חונן . דאי ר' אליעזר כיון דאמר בראשון מתחיל להזכיר לא מצי למיהוי התחלת הזכרה והתחלת שאלה ביום אחד דביו"ט ראשון ליכא שאלת שהרי אין מתפללין בו אתה חונן ולא מצי למישאל אלא בברכת השנים אפי' תימא דקתני אין שואלין ר' אליעזר היא ולא תימא שאלה והזכרה כהדדי .

◆

הגהות הב"ח

(א) גמ' אליעזר עבד אברהם דכתיב ובנות אנשי העיר יוצאות וגו' והיה הנערה אשר : (ב) שם ולא דברתי זו בתו של יפתח : (ג) רש"י ד"ה ובנות כו' השקיני נא היה מנחש : (ד) ד"ה והיינו כו' יפתח לילך אצלו מתוך גסות רוחו אמר לא אלך אצלו שאני שופט ונגיד ופנחס לא היה רוצה לבא אצל יפתח שהוא נביא בב"ר: (ה) ד"ה וכתיב כו' ולא דברתי ליפתח שנאמר מימים ימימה כו' ואית דלא גרסי האי: (ו) ד"ה ויבוא כו' קללה בקיץ הס"ד ואח"כ מה"ד טל דבר המתבקש לעולם אפילו בימות : (ז) ד"ה פעמים כו' ויש לומר על כפים השמים כו' כצ"ל ותיבת על נמחק : (ח) בא"ד מפי רבי הס"ד ואח"כ מה"ד שאלה והזכרה כו' ותיבות ס"ג סברוה נמחק וכ"ב זהו פי' למאי דקאמר שאלה וכו' : (ט) תוס' ד"ה שלשה וכו' שיתן לו בתו הכי קאמר כל מי וכו' : (י) שם ד"ה והיינו וכו' שהייתי מורה ומתיר :

גליון הש"ס

גמ' ר"י היא. דקאמר משעת הנחתו. תמוה לי אמאי נקט ר"י דברייתא ולא נקט ר"י דמתני' מיו"ט האחרון אח"כ מצאתי בעז"ה בספר המכריע לריא"ז דמחק זה וכצ"ל סתם מני ר"י היא :

[עי' תוספות סוכה כו. ד"ה אם כרוך]

[נ"ל השיבום יעב"ץ]

רש"א

[פ' מיי שרם]

נ"ל סנעל

רש"א

[סנהדרין נט:]

[עמוס ב]

[לעיל ג:]

[נ"ל משום דטעו וכ"ה בע"י]

כל ת"ח שאינו קשה כברזל אינו ת"ח

ג' שאלו שלא כהוגן

1. אליעזר עבד אברהם
2. שאול בן קיש
3. יפתח הגלעדי

ב' דוגמאות עם כנסת ישראל שאלה שלא כהוגן

"אומר לו הקב"ה"

ב' שיטות בבירור מאן תנא להא דתני'

"אין שואלין את הגשמים אלא סמוך לגשמים"